

Ders II Kırgız Türkçesi Ünlü Süstemi

Kırgızcada 14 ünlü ses vardır. Onların,
8'i kısa : a, э, ы, и, о, ө, у, ү
6'sı uzun: aa, ээ, оо, өө, уу, үү

Bazı Türk dillerinde rastlanan (ы), (и) seslerinin uzunları Kırgızcada yoktur.

Kırgız ünlüleri:

1. Teşekkül noktalarına göre
2. Açıklık-kapalılık derecesine göre
3. Teşekkülleri sırasında dudakların aldığı duruma göre
4. Uzunluk-kısalıklarına göre sınıflandırılır.

1. Teşekkül noktalarına göre Kırgız ünlüleri:

Жоон (kalın) a, ы, о, у
Ичке (ince) э, и, ө, ү olarak ikiye ayrılır.

Kalın ünlülerin teşekkülü dilin arka kısmının çeşitli noktalarının kabarak arka (yumuşak) damağa yaklaşmasıyla gerçekleşir. İnce ünlülerin teşekkülü ise dilin ön yarısının çeşitli noktalarının kabarak ön (sert) damağa yaklaşmasıyla yapılır.

2. Açıklık- kapalılık derecesine göre Kırgız ünlüleri :

Кең (geniş) a, э, о, ө
Кууш (dar) ы, и, ү, ү olarak ikiye ayrılır.

Geniş ünlülerin teşekkülünde çenelerin birbirine az yaklaşması nedeniyle dilin kabargan kısmı ile damak arasındaki açıklık geniş, ağızdaki ses yolu serbest olur. Dar ünlülerin teşekkülünde ise çeneler birbirine daha çok yaklaşır ve dilin kabargan kısmı ile damak arasındaki açıklık dar, ağızdaki ses yolu engelli olur. O nedenle gür ve güçlü olan geniş ünlülere nazaran dar ünlüler zayıf olur ve ses olaylarında düşme ihtimalleri daha fazladır.

Eklerin çok varyantlılığıyla tanınan Kırgızca gibi dillerde ünlülerin açıklık- kapalılığına göre ayrılması büyük önem taşır. Çünkü geniş ünlü bir ekin sadece geniş ünlü varyantları oluşabileceği gibi dar ünlü bir ekin de ancak dar ünlü varyantları olur.

Örneğin, çoğul eki -лар, -лер, -лор, -лөр olur,
-лыр, -лир, -лур, -лүр olmaz .

Soru eki -бы'nın ancak dar varyantları olur, genişleri olmaz.
-бы, -би, -бу, -бү
-пы, -ли, -пу, -пү

3. Teşekkül sırasında dudakların aldığı duruma göre Kırgız ünlüleri :

Эринчил (yuvarlak): о, ө, у, ү
Эринсиз (düz): а, ы, и, э olarak ikiye ayrılır.

Yuvarlak ünlülerin söylenmesinde dudakların yuvarlaklaşması etkili olur, oysa düz ünlüler dudakların az katılması veya katılmaması ile telaffuz edilir. Kırgızca gibi kelimenin bütün hecelerinde hatta eklerinde de yuvarlaklaşma, yani yuvarlak uyumu tam hakim olan bir dilde ünlüleri bu niteliğine göre ayırmanın büyük önemi vardır.

4. Uzunluk kısalık derecesine göre Kırgız ünlüleri:

Созулма (uzun): aa, ээ, оо, өө, уу, үү

Кыска (kısa): а, э, о, ө, у, ү, ы, и olarak ayrılır.

Kısa ünlülere göre uzun ünlüler 1,5 – 2 kat daha uzun söylenir. İkisinin kalan bütün ses nitelikleri, yuvarlak-düzlüğü, çıkış noktaları, kalınlık-incelikleri aynıdır. Kelime içinde uzun ünlüler de, kısa ünlüler gibi tek hece oluşturur. Örneğin,

Көнүгүүлөр

1. Kırgızca aile ve akraba terimlerini öğreniniz.

Үй бүлө - “Aile”

ата	baba	чоң ата	dede
апа	anne	чоң эне	büyük anne
эже	abla	тай ата	dede
байке/ага	ağabey	тай эне а	nneanne
ини	erkek kardeş	аба	amca
синди	kız kardeş	таеке	dayı
карындаш	kız kardeş	таеже	teyze
жеңе	yenge	жээн	yeğen
жезде	enişte	бөлө	kuzen vb.

2. Bu sözlerde kaç harf, kaç ses olduğunu tespit ediniz.

таята	фольклор	подъезд
таене	жюри	уулуу
циркуль	туура	экөө
жылкы	мээрим	съезд

3. Bu fiillerin Türkçelerini yazın.

бар-	кал-	ич-	сана-
бер-	көр-	же-	унут-
кет-	ачыкта-	жаз-	ал-
кел-	толтур-	оку-	төлө-

4. Bu sözlerin soru şekillerini yazınız.

талаа	ат	тоо	баатыр
шаар	көпүрөө	аял	мейман
бала	суу	карыя	студент
көчө	автобус	үй	парк

5. Bu sözlerin Türkçelerini yazınız.

мен	тегирмен	жол
миң	темир	жибек
мурун	таяк	жемиш
мең	тогуз	жаңы
моюн	топ	жер
мага	туура	жетим